

คติการสร้างและการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา

พระนคร ปญญาวิชโร¹
และพระครูพิพิธสุตาทธ²

บทคัดย่อ

การปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา เป็นวัฒนธรรมที่ยึดโยงกับคติตามพุทธกิจของพระพุทธรเจ้าในครั้งพุทธกาล แสดงผลวัดของพระพุทธรศาสนาจากการตีความตามคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ มาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์กับคน ธรรมชาติ และสิ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติ คนล้านนานิยมนับถือพระพุทธรศาสนาแบบเถรวาท แต่ก็ไม่ใช่เถรวาทบริสุทธิ์ หากแต่เป็นเถรวาทที่ปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมที่ผสมกับคติแบบพราหมณ์และคติความเชื่อท้องถิ่น จึงทำให้พระพุทธรูปได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพ เชื่อมั่น และยำเกรง ในสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ บทความนี้จะนำเสนอคติการสร้าง และแนวปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา 7 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างอาคารสถานที่ประดิษฐาน 2) การล้างพระพักตร์ แปรงพระหนวด และเช็ดพระพักตร์ 3) การถวายข้าว 4) การถวายเครื่องหอม 5) การถวายเตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 6) ถวายสิ่งของ 7) พิธีขอขมา รวมทั้งข้อห้ามเกี่ยวกับพระพุทธรูปบางประการ

คำสำคัญ : 1. คติการสร้างพระพุทธรูป 2. การปฏิบัติต่อพระพุทธรูป 3. พระพุทธรูป 4. วัฒนธรรมล้านนา

¹ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ อีเมล : nantaperi@gmail.com. โทร : 08 1765 4113

² ที่ปรึกษาคุณูปการ ดร. ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ อีเมล : bdoojai@gmail.com โทร : 08 0557 5950

Methods of Buddha image carving and the treatment of Buddha images in Lanna culture

Phra Nakorn Paññāvajiro³

and Phrakhrū Piphitsutatorn⁴

Abstract

The treatment of Buddha images in Lanna culture is closely linked to the Buddha's daily routine, which signified the dynamic of the Buddhist hermeneutical features based on the Tipitaka and other Buddhist texts. The treatment leads to daily practice that is related to the natural and the supernatural. Lanna people believe in the Theravada Buddhist tradition, which has been adapted to the Brahmanism and indigenous tradition. Thus, the Buddha image is treated with respect, reverence, and trust, having a divine status. This article presents the principles and treatments of the Buddha image in Lanna culture in 7 aspects: 1) the building of the Buddha image, 2) face cleaning, teeth brushing and face washing of the Buddha image, 3) food offering, 4) robe offering, 5) bed and royal regalia offering, 6) necessities offering and 7) the pardon ritual. This paper also discusses prohibitions associated with the Buddha image.

Keywords: 1. Method of Buddha image carving 2. Treatment of Buddha image 3. Buddha image
4. Lanna culture

³ Ph.D. Student of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai, Thailand.

Email address: nantaperi@gmail.com Tel: 08 1765 4113

⁴ Dissertation advisor, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai, Thailand. Email address: bdoojai@gmail.com
Tel: 08 0557 5950

บทนำ

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงบำเพ็ญพุทธจริยา 3 ประการ ประกอบด้วย โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ญัตตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ และพุทธัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะที่เป็นพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญพุทธจริยาทั้ง 3 ประการ ได้อำนวยประโยชน์สุขให้แก่สัตว์โลกและสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนาโดยลำดับ การที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญพุทธจริยาอย่างมีประสิทธิภาพตลอดพระชนมายุ เพราะทรงมีวิธีบริหารเวลาเพื่อบำเพ็ญกรณียกิจอันเนื่องด้วยพุทธจริยาในแต่ละวัน เรียกว่า พุทธกิจประจำวัน 5 ประการ ดังพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์สมังควลลิสินี⁵ (Mahamakut Buddhist College, 1991) จนเข้าสู่พรรษาที่ 20 พระอานนท์ ได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก ทั้งการถวายงานรับใช้ในพุทธกิจส่วนพระองค์ประจำวัน และการสนองงานตามพุทธประสงค์ เช่น ถวายน้ำสรง น้ำล้างพระพักตร์ ไม่แปร่งพระทนต์ นวดพระหัตถ์พระบาท บัดกวาดพระคันธกุฎี จัดเวลาให้พระภิกษุ กษัตริย์ และประชาชน เข้าเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา พระอานนท์ได้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากจนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน⁶

ก่อนพุทธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ถึงสิ่งสำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนรุ่นหลังที่ต้องยึดถือเป็นสิ่งแทนและรำลึกถึงพระองค์ 2 ประการคือ ให้ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นพระศาสดาแทนพระองค์⁷ และให้สังเวชนียสถาน 4 แห่งเป็นสิ่งรำลึกถึงพระองค์ ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน⁸ หลังพุทธปรินิพพาน ได้มีการสร้างสิ่งที่เคารพบูชาแทนพระพุทธเจ้าอย่างเป็นรูปธรรม เรียกว่า เจดีย์ แบ่งออกเป็น 4 อย่าง ได้แก่ 1. ธาตุเจดีย์ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 2. บริโภคเจดีย์ สถานที่หรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยใช้สอย 3. ธรรมเจดีย์ สถานที่บรรจุพระธรรมหรือพระพุทธพจน์ และ 4. อุเทสิกเจดีย์ สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อถวายและเคารพบูชาพระพุทธเจ้า (Prince Damrong Rajanubhab, 1970: 3)

พระพุทธรูป จัดเป็นอุเทสิกเจดีย์ที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า ตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์บ่งบอกว่า เริ่มสร้างครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 6 ในสมัยที่กษัตริย์เชื้อสายกรีก (โยนก) ครอบครองดินแดนแคว้นคันธารราชูร์ ต่อมารัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะ (ประมาณ พ.ศ. 663-701) มีอำนาจเหนือแคว้นคันธารราชูร์ จึงให้ช่างชาวกรีกซึ่งมีวิธีคิดที่ไม่ถือข้อห้ามการทำรูปเคารพ ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีลักษณะเหมือนกับเทพเจ้าของกรีกโบราณ (Dissakul, 1991: 74) ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปที่พบในแคว้นคันธารราชูร์จึงเก่าแก่ และเป็นแบบอย่างของการสร้างพระพุทธรูปในยุคต่อมา

บทความนี้จะนำเสนอผลการศึกษาคติการสร้าง และแนวปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา 7 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างอาคารสถานที่ประดิษฐาน 2) การล้างพระพักตร์ แปร่งพระทนต์ และเช็ดพระพักตร์ 3) การถวายข้าว 4) การถวายเครื่องหอม 5) การถวายเตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 6) ถวายสิ่งของ 7) การขอขมา รวมทั้งข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปบางประการ

⁵ (DA.2, (Thai) 1/1/147 - 153) Digha - Nikāya Silakkhandhavagga

⁶ (Kh.Thag., (Thai) 26/1027/399) Khuddakanikaya Theragatha

⁷ (D.II, (Thai) 10/216/164) Digha - Nikāya

⁸ (D.II, (Thai) 10/202/150 - 151) Digha-Nikāya Mahāvagga

คติการสร้างพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา

อาณาจักรล้านนาคือดินแดนที่เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ได้ปรากฏหลักฐานว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1204 ในสมัยพระนางจามเทวีแห่งเมืองละโว้ อาณาจักรทวารวดี ได้เสด็จขึ้นมานครองอาณาจักรหริภุญชัย (ลำพูน) หลังจากนั้นก็เจริญมั่นคงและแผ่ขยายมาโดยลำดับ (Na Nakorn and Tuikheaw, 1994: 2) เมื่อชาวล้านนา ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา จึงแสดงออกถึงความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดาอย่างเป็น รูปธรรม โดยสร้างพระพุทธรูปเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า แม้จะมีพัฒนาการมาจากพระพุทธรูปศิลปะแบบ คันธารราชหรืออันเป็นต้นแบบแรกเริ่มเดิมทีก็ตาม แต่สังคมล้านนาก็มีคติความเชื่อในการสร้างและการปฏิบัติ ต่อพระพุทธรูปที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น นอกจากนั้นยังมีตำนานและคัมภีร์ที่เป็นคตินรองรับเกี่ยวกับพระพุทธรูป หลากหลายสำนวน

ทำให้มองเห็นลักษณะพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของชาวล้านนาอีกด้านหนึ่ง ที่แสดงผ่านคติการสร้าง และการปฏิบัติต่อพระพุทธรูป โดยอ้างอิงกับคัมภีร์พระไตรปิฎกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ แม้ว่า จะไม่เหมือนหรือไม่ตรงกับการตีความตามตำราอย่างสมบูรณ์ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ผ่านการกลั่นกรองจากคติความเชื่อ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคม

วัฒนธรรมล้านนาให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปเป็นอย่างมาก ดังนั้น คติการสร้างพระพุทธรูปใน วัฒนธรรมล้านนา มักอ้างอิงตำนานพระแก่นจันทน์เป็นหลัก เสมือนว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้สร้างในขณะที่ยังมีพระชนมอยู่ โดยนำเสนอแนวคิดที่ว่า พระพุทธเจ้า ทรงรับรู้ ยอมรับ และอนุญาตให้สร้างพระพุทธรูปด้วยพระองค์เอง ตำนานพระแก่นจันทน์จึงทำหน้าที่สื่อ พลังแห่งศรัทธา เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่า พระพุทธรูปคือสิ่งแทนพระพุทธเจ้าที่ทำหน้าที่รักษาศรัทธาใน พระพุทธศาสนาให้ถึง 5,000 ปี (Anatole Roger, Peltier, 2014: 91-109)

พลังแห่งความศรัทธาในพระพุทธเจ้าผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่น ทำให้ชาวล้านนานิยมเรียก พระพุทธเจ้าและพระพุทธรูปว่า พระเจ้า ซึ่งเป็นคำเรียกขานที่น่าสนใจ ดังบทวิเคราะห์ของ Hongsuwan (2011: 326-328) ว่า พระพุทธรูป หรือที่คำที่ชาวล้านนาเรียกว่าพระเจ้านั้น นอกจากพระพุทธรูปจะเป็นสิ่งแทน พระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีสถานะเสมือนเป็น “เจ้าบ้านเจ้าเมือง” ที่มีอำนาจคอยปกป้องรักษาคุ้มครองประชาชน ชาวเมืองให้อยู่ดีมีสุข ซึ่งประชาชนชาวเมืองก็มักจะมีประเพณีพิธีกรรม อันเป็นวัตรปฏิบัติที่ดีต่อองค์พระพุทธรูป อยู่เสมอ นอกจากนั้น การสร้างบ้านแปลงเมืองก็มีส่วนสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูป โดยเฉพาะ กษัตริย์จะแสดงตนเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง บทวิเคราะห์ดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธรูปถูกยกสถานะภาพขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นสิ่งปกป้องรักษา ประชาชนและบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงเรียกว่า “พระเจ้า” อันเป็นสถานะภาพที่แสดงถึงความเป็นใหญ่ ความมีพลังอำนาจสูงสุดเหนืออำนาจต่างๆ

คติการสร้างพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนาได้สื่อพลังแห่งศรัทธาว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งแทน พระพุทธเจ้า เป็นสิ่งมีชีวิต มีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และสามารถปกป้องรักษาชาวบ้านชาวเมืองหรือผู้สัการบูชา ให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงทำให้ชาวล้านนามีการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปอย่างเคารพ เชื่อมั่น และยำเกรง

การปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา

เมื่อชาวล้านนามีความศรัทธาต่อพระพุทธรูป จึงมีปฏิสัมพันธ์เชิงปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. การสร้างอาคารสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

ในอดีตชาวล้านนาจะไม่นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่บ้านหรือพูกิตติตัว แต่จะประดิษฐานภายในวิหารซึ่งเป็นอาคารที่สามารถครอบหรือบังแดด ลม ฝน และน้ำค้างได้เท่านั้น โดยชุมชนล้านนาแต่ละแห่งจะมีวัดเป็นพื้นที่เฉพาะทางพระพุทธศาสนา เรียกบริเวณวัดซึ่งเป็นสถานที่สถิตของพระรัตนตรัยว่า “ช่วงแก้วทั้ง 3” (ที่สถิตดวงแก้วทั้ง 3) ภายในวัดจะมีสิ่งก่อสร้างสำคัญ เช่น วิหาร เจดีย์ พระอุโบสถ กุฏิสงฆ์ ศาลาบาตร หอไตร เป็นต้น

ภายในวิหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัด จะมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยประทับนั่งบนฐานชุกชี ภาษาล้านนาเรียกว่า “แท่นพระเจ้า” หรือ “แท่นแก้ว” หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกอย่างเด่นสง่า โดยยึดถือคติตามพุทธประวัติว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ขณะประทับนั่งใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ โดยหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกและมีชัยชนะต่อเหล่าเสนามาร (Mahachulalongkornrajavidyalaya, 1996) ดังนั้น วิหารและวัดจึงเป็นอาคารสถานที่เฉพาะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาในชุมชน และเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าไปกราบไหว้พระพุทธรูปและทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกัน

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปไม้เมืองน่านประดิษฐานบนแท่นแก้ว (ชุกชี)

ภาพโดย Wiluck Sripasang, 2011

การที่ชาวล้านนาไม่นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในบ้าน เนื่องจากภายในบ้านเป็นพื้นที่ของผี โดยบนเสาด้านจะมีหิ้งเป็นที่สถิตของผีปู่ย่าและผีครู โดยมีพานหรือถาดใส่ดอกไม้ธูปเทียน และภาชนะใส่น้ำสำหรับเซ่นไหว้หรือเลี้ยงผีปู่ย่าและผีครู เรียกว่า “หิ้งผีปู่ย่า” และ “หิ้งผีครู” การจัดอาคารสถานที่ให้พระพุทธรูปประดิษฐานเฉพาะในวิหารของวัด เป็นการแยกพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตฆราวาสออกจากกัน เพราะถือคติว่าเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่โลกุตระ ส่วนเขตฆราวาสเป็นพื้นที่โลกียะซึ่งยังข้องเกี่ยวกับกามคุณอยู่ แต่ถ้ามองในแง่คติชาวบ้าน จะเห็นได้ว่า พื้นที่วัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แสดงออกถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปทำหน้าที่ปกปักรักษาคนในชุมชนอย่างกว้างขวาง ส่วนคติความเชื่อเรื่องผีที่มีชนผีปู่ย่าและชนผีครูตั้งอยู่ในบ้านนั้น มีขอบเขตอำนาจปกปักรักษาเฉพาะคนภายในบ้าน ลูกหลานในตระกูลที่สืบสาย และลูกศิษย์ที่สืบทอดวิชาเท่านั้น

ปัจจุบันชาวล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ไทได้ทอดทิ้งจารีตดังกล่าว ได้นำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในบ้าน ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้รับแบบอย่างมาจากไทยสยาม ซึ่งแต่เดิมาก็ยึดถือจารีตเดียวกัน แต่ไทยสยามเริ่มนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในบ้านราวสมัยรัชกาลที่ 4 (Valipodom, 1994: 14-17) เรียกว่า “พระบูชา” ทำให้ชาวล้านนาได้รับแบบอย่างนี้เข้ามา เริ่มแรกก็ทำหิ้งพระยื่นออกจากฝ้ายบ้านเหมือนกับว่าไม่ได้อยู่รวมในบ้าน แต่มีพื้นที่เฉพาะขนาดพอเหมาะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เรียกว่า “หิ้งพระเจ้า” รูปแบบหิ้งพระนี้ยังปรากฏให้เห็นในชุมชนไทยวน (ล้านนา) เมืองเมียวดี ประเทศพม่า ซึ่งอพยพจากล้านนาไปตั้งถิ่นฐานที่นั่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 2 หิ้งพระที่ยื่นออกจากฝ้ายบ้าน ในชุมชนไทยวน เมืองเมียวดี ประเทศพม่า

ภาพโดย Chatchai Pinjai, 2017

ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานร่วมกับหิ้งผีปู่ย่าและหิ้งผีครู โดยให้พระพุทธรูปอยู่ด้านบนสุด ถือคติว่ามีอำนาจเหนือกว่าผีและเป็นพระบรมครู ทำให้มองเห็นการผสมคติแบบพุทธกับผีเป็นรูปธรรมมากขึ้น แตกต่างจากชนเผ่าละหู่หรือชาวไทยดอย บ้านแก่งและบ้านแสน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า ที่ยังรักษาจารีตเดิมอยู่ คือแยกเขตพุทธาวาสออกจากเขตฆราวาสอย่างสิ้นเชิง ไม่นำพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่บ้าน แต่จะประดิษฐานเฉพาะที่วัดเท่านั้น ต่อมาวัดและหน่วยงานต่างๆ ในล้านนา ได้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานกลางแจ้งตามแบบอย่างของไทยภาคกลาง ปล่อยให้พระพุทธรูปตากแดด

ลม ฝน และน้ำค้าง ซึ่งขัดกับจารีตเดิมที่ถือว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งมีชีวิต จะต้องมีการสถานที่ประดิษฐานอย่างเป็นสัดส่วน นอกจากนั้นยังได้จำลองหรือสร้างเหรียญพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียง ตลอดจนถึงนำพระพุทธรูปที่บรรจุตามกรุเจดีย์ต่างๆ มาพกติดตัวด้วย เรียกว่า “พระเครื่อง” กล่าวเฉพาะพระเครื่องในล้านนาที่มีชื่อเสียงคือพระเครื่องสกุลลำพูนที่แตกกรจากวัดต่างๆ เช่น พระรอด พระคง พระเป็ม พระเสี้ยว พระลือ เป็นต้น

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปประดิษฐานกลางแจ้งวัดมณเฑียร
จังหวัดเชียงใหม่
ภาพโดย Chatchai Pinjai, 2017

ภาพที่ 4 พระคงที่แตกกรจากวัดพระคงฤาษี
จังหวัดลำพูน
ภาพโดย Phra Nakorn Paññāvajiro, 2018

แม้จะนำพระเครื่องพกติดตัว แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งคติความเชื่อเดิมว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งมีชีวิตและมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เห็นได้จากการกล่าวคำอาราธนาและคำปลุกพระเครื่องก่อนพกติดตัว เชื่อว่าพระเครื่องจะช่วยปกป้องรักษาให้แคล้วคลาดปลอดภัยและเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่ แต่สิ่งหนึ่งที่คนล้านนาเคยยึดถือ คือผู้หญิงจะไม่จับต้องพระพุทธรูป เพราะเชื่อว่าจะทำให้พระพุทธรูปต้องอาบัติสังฆาทิเสส แต่ปัจจุบันผู้หญิงหลายคนได้สวมสร้อยห้อยพระเครื่องติดตัวตามกระแสนิยม จึงทำให้จารีตนี้สูญไป

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ สะท้อนความเคลื่อนไหวของสังคมและวัฒนธรรมล้านนา จากเดิมที่พระพุทธรูปประดิษฐานในวิหารของวัด เป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าสักการะได้อย่างเท่าเทียมกัน แต่เมื่อนำพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่บ้านและพกติดตัว จึงกลายเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้ครอบครอง พร้อมกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาด้วย สิ่งที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปสำคัญบางองค์ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานในเขตพระราชฐาน โดยมีหอประดิษฐานอย่างเป็นเอกเทศ ดังเช่นพระเสด็จมณีนี (พระแก้วขาว) เคยประดิษฐานบนหอนมเฑียรในเขตพระราชฐานของพระนางจามเทวี เมื่อครั้งที่ทรงครองอาณาจักรหริภุญชัย และพระแก้วมรกตที่ประดิษฐานในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพระบรมมหาราชวังปัจจุบัน

แนวคิดดังกล่าวนี้ สะท้อนคติแบบพราหมณ์ที่กล่าวถึงบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ในโลกมี 2 ประเภท คือถ้าเป็นมหาบุรุษทางโลก ได้แก่ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ถ้าเป็นมหาบุรุษทางธรรม ได้แก่ความเป็น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังปรากฏในลักขณสูตร⁹ และอัมพวรรสูตร¹⁰ (Mahachulalongkornrajavidyalaya, 1996) จากคตินี้ทำให้มีการนำพระพุทธรูปในฐานะสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นมหาบุรุษทางธรรม มาประดิษฐานในเขตพระราชฐาน อันเป็นสถานที่สถิตของกษัตริย์ผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช จึงทำให้พระราชวังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นำเคารพ และยำเกรงอีกพื้นที่หนึ่ง

2. การล้างพระพักตร์ แปรงพระหนต์ และเช็ดพระพักตร์พระพุทธรูป

การล้างพระพักตร์ แปรงพระหนต์ และเช็ดพระพักตร์พระพุทธรูปทุกเช้า จัดเป็นการถวายอุปัฏฐากในยามเช้าตรู่ เสมือนว่าได้อุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้าที่ยังมีพระชนม์อยู่ ดังคัมภีร์โบลานล้านนาเรื่องมหามูลนิพพานสูตร ของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คัดลอกเมื่อ พ.ศ. 2494 ความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงวัตรปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสามเณรในล้านนาที่ต้องถวายการอุปัฏฐากต่อพระพุทธรูป พระอุปัชฌาย์ และศาสนสถาน โดยนำน้ำ ไม่แปรงพระหนต์ และผ้าเช็ดพระพักตร์ไปประเคนแก่พระประธานในวิหารทุกเช้า

คติการถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูปเช่นนี้ไม่ได้มีเฉพาะในล้านนาเท่านั้น แต่ยังปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อยู่ใกล้เคียง เพียงแต่มีรูปแบบที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา นิยมถวาย “ผ้าปูญณะ” หรือ “ทุงปูญณะ” แปลว่า ผ้าเช็ดหน้า แก่พระพุทธรูป เมื่อถวายแล้วเจ้าอาวาสหรือพระที่เป็นผู้นำจะเอาผ้าปูญณะไปถวายการอุปัฏฐากพระพุทธรูปในวิหารเป็นกิจวัตร 2 เวลา คือเวลาทำวัตรสวดมนต์ตอนเย็นประมาณ 18.00 - 19.00 น. และตอนเช้าประมาณ 04.00 - 05.00 น. ก่อนที่จะทำวัตรสวดมนต์นั้น พระสงฆ์จะปลงอาบัติก่อน จากนั้นเจ้าอาวาสหรือพระที่เป็นผู้นำสวดมนต์จะนั่งคุกเข่ากราบพระพุทธรูป แล้วถอดด้ามไม้ผ้าปูญณะออกจากฐาน ถือด้วยมือข้างซ้ายพร้อมกับบิดแกว่งไปมา ส่วนมือข้างขวาถือภาชนะที่กรวดน้ำหรือ “ก๊อกน้ำหยาด” แล้วกรวดน้ำพร้อมกับกล่าวคำถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูป 3 ครั้งว่า “สาธุ อิม ปุญจนวตถุ ทนตกภูฏี อุทกั ภนฺเต ภควโต อุปฐามิ” จากนั้นจึงไหว้พระสวดมนต์ นั่งกัมมัฏฐานแผ่เมตตา และกรวดน้ำอีกครั้งหนึ่งเป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 5 ผ้าปูญณะรูปช้างและม้าตามคติการอุปัฏฐากพระประธานในวิหารของชาวไทเขิน วัดหลวงเชียงยืน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
ภาพโดย Phra Nakorn Paññāvajiro, 2010

⁹ (D.III, (Thai Version) 11/198/159) Digha-Nikāya Patikavagga

¹⁰ (D.I, (Thai Version) 9/287-288/106) Digha-Nikāya Silakkhandhavagga

ส่วนวัฒนธรรมไทใหญ่ มีการถวายเป็นผ้าเช็ดหน้าเหมือนกัน เรียกว่า “ผ้าเช็ดหน้าพระเจ้า” นิยมถวายเป็นประเพณีทอดกฐินซึ่งแยกผ้าออกมาจากผ้าไตรจีวรต่างหาก (Jangyod, Interview, August 22, 2016) ส่วนคติการถวายเป็นผ้าเช็ดหน้าของชาวไทลื้อ บางแห่งเรียกผ้าว่า “ผ้าจีวร” ดังงานเขียนของ Prangwattanakul (2008: 118) กล่าวว่า ชาวไทลื้อ เมืองสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน เรียกผ้าที่จัดทำถวายเป็นพุทธรูปที่มีลักษณะเดียวกันนี้ว่า ผ้าจีวร หลังจากชาวไทลื้อเสร็จสิ้นพิธีการทำบุญในวันพระ จะถือผ้าจีวรด้วยมือข้างหนึ่ง พร้อมกับกรวดน้ำและกล่าวคำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรและสรรพสัตว์ที่ล่วงลับ ส่วนชาวไทลื้อแขวงอุดมไซ และแขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เรียกว่า “ผ้าจีวร” เช่นกัน แต่ออกสำเนียงท้องถิ่นว่า “ผ้าชีวอน”

ในขณะที่ชาวไทลื้อ บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ก็ถวายเป็นผ้าจีวรดังกล่าวเช่นกัน โดยมีลักษณะเป็นผืนผ้าทอ ลายขิดรูปช้าง ม้า เสือ และลวดลายต่าง ๆ ส่วนชาวไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ได้ถวายเป็นผืนผ้าทอ ลายขิดรูปปราสาท ส่วนหางของทูกทำเป็นผ้าจีวร มีลักษณะขึงผืนผ้าติดกับด้ามไม้ ตั้งไว้บนฐานชุกชีสำหรับถวายเป็นพุทธรูปเช่นกัน (Prangwattanakul, 2008: 118) จารีตการชำระล้างพระพุทธรูปหรือการสรงน้ำพระพุทธรูปในกลุ่มชาติพันธุ์ไท จะถือปฏิบัติเหมือนกันในประเพณีสังฆานต์ปีใหม่ (วันสงกรานต์) โดยประชาชนจะนำน้ำมันสัปปายะมารวมกันที่วัด จากนั้นพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ปลุกเสกน้ำมันสัปปายะก่อนแล้วจึงตักสรงน้ำพระประธานในวิหาร โดยชำระล้างตั้งแต่พระโมลี พระเศียร พระพักตร์ และพระวรกายจนพระพุทธรูปมีความหอมจืดผ่องใส ซึ่งจะทำปีละครั้งเฉพาะในวันพญาวันเท่านั้น

ส่วนการล้างพระพักตร์พระพุทธรูปที่ทำอย่างเป็นกิจลักษณะ คือพิธีล้างพระพักตร์พระมหามัณเฑียรเมืองมณฑลเยล ประเทศพม่า เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยมีตำนานเล่าขานว่า สร้างมาแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงประทานลมหายใจให้ บางตำนานเล่าว่า พระพุทธเจ้ากอบเอาไออุ่นจากพระอุระของพระองค์ให้แก่พระมหามัณเฑียร การล้างพระพักตร์เริ่มตั้งแต่เวลา 04.00 น. เป็นต้นไป เจ้าอาวาสวัดม้ามณี เป็นผู้ประกอบพิธีนำน้ำอบน้ำหอมที่มีส่วนผสมของทะนาคาล้างพระพักตร์ สีสพระโอสถด้วยแปรงทอง และใช้ผ้าเช็ดหน้าเช็ดพระพักตร์ให้แห้งสนิท จากนั้นถวายภัตตาหารเช้าเป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 6 ผู้เขียนร่วมกับแม่ทัพทหารภาคตะวันออกของพม่า ประกอบพิธีล้างพระพักตร์พระเจ้าหลวงระแงะ วัดพระเจ้าหลวงเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. 2557

ภาพโดย Norhtain Sannor, 2014

การล้างพระพักตร์พระพุทธรูปเช่นนี้ เมืองเชียงตุงก็รับรูปแบบจากวัฒนธรรมพม่าพร้อมกับพระพุทธรูปที่สร้างจำลองจากพระมหามัณเฑียร คือพระเจ้าหลวงระแงงหรือพาราระแงง วัดพระเจ้าหลวง พิธีล้างพระพักตร์จึงมีรูปแบบคล้ายกัน เพียงแต่ไม่ได้แปรงพระทนต์และไม่ได้ล้างทุกวัน จะล้างเฉพาะวันพระ 15 ค่ำเท่านั้น ข้อสังเกตคือ พิธีล้างพระพักตร์พระเจ้าหลวงระแงง วัดพระเจ้าหลวงนี้ ไม่ได้รับความนิยมนอกจากชาวไทเขินเมืองเชียงตุง เพราะมีเพียงคณะกรรมการโคปะกะ (คณะวัฒนธรรมพื้นเมืองเชียงตุง) ที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาล คอยทำหน้าที่ถวายอุปัฏฐากเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไม่ใช่วัฒนธรรมที่แท้จริงของชาวไทเขิน แต่เป็นวัฒนธรรมของชาวพม่าที่เข้ามาพร้อมกับการสร้างพระมหามัณเฑียรจำลองในยุคหลัง

การถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูปด้วยการล้างพระพักตร์ แปรงพระทนต์ เช็ดพระพักตร์ และถวายผ้าจีวรเช่นนี้ เป็นคติที่อ้างอิงกับพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติกิจส่วนพระองค์ประจำวัน เป็นกิจในปุเรกัต ซึ่งในสมัยพุทธกาลมีพระอานนท์เป็นผู้ถวายการอุปัฏฐาก เมื่อชาวล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ไทได้สร้างพระพุทธรูปแล้ว จึงถวายการอุปัฏฐากพระพุทธรูปดังกล่าวเสมือนว่าได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด

3. การถวายข้าวพระพุทธรูป

ในวัฒนธรรมล้านนา เมื่อพระสงฆ์บิณฑบาตมาแล้วก่อนที่จะฉันข้าว จะจัดเตรียมสำหรับอาหารชุดหนึ่งถวายพระประธานในวิหารก่อน แล้วจึงค่อยฉัน เสมือนว่าได้ถวายอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ส่วนชาวบ้านที่มีหิ้งพระพุทธรูปบูชาประจำบ้านก็เช่นกัน เมื่อหนึ่งข้าวเสร็จจะนำข้าวใส่ภาชนะไปถวายพระพุทธรูปก่อน เรียกว่า “ใส่ข้าวพระเจ้า” หรือ “บูชาข้าวพระเจ้า” โดยข้าวที่ถวายนั่นจะต้องเป็นข้าวที่หนึ่งเสร็จใหม่ ไม่ใช่ข้าวค้างคืนที่นำมาอุ่นในเช้าวันใหม่ เรียกว่า “อุ่นข้าวเย็น” เพราะถือว่าเป็นข้าวที่เหลือจากรับประทานแล้ว เมื่อประกอบพิธีกรรมทำบุญในวันพระและงานทำบุญทั่วไปทั้งงานมงคลและงานอวมงคลที่อัญเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานเป็นประธานและนิมนต์พระสงฆ์ไปรับไทยทาน ก่อนถวายเพลแก่พระสงฆ์ ก็จะถวายสำหรับข้าวแก่พระพุทธรูปก่อน เรียกว่า “ข้าวพระพุทธรูป” ซึ่งจัดแยกเป็นสำหรับหนึ่งต่างหาก แต่เดิมไม่มีการถวายข้าวแก่พระพุทธรูปบนหิ้งพระในบ้านของชาวล้านนา เพราะไม่มีหิ้งพระ มีแต่หิ้งผีปู่ย่าและหิ้งผีครู จึงใส่ข้าวน้ำเพื่อสังเวद्यวิญญาณผีปู่ย่าและผีครูเท่านั้น แต่ภายหลังเมื่อนิยมนำพระพุทธรูปมาบูชาที่บ้านจึงมีหิ้งพระและถวายข้าวน้ำแก่พระพุทธรูปด้วย

อาหารที่ถวายมีทั้งปลา เนื้อ ไข่ และผลไม้ ทั้งนี้ในบางท้องถิ่นก็ฉีกเนื้อ สับไข่ ปอกและผ่าผลไม้ออกเป็นชิ้นๆ โดยไม่ให้มีรูปร่างเดิม เรียกว่า “มังรุบ” คือทำลายรูปร่างเดิมเสียก่อนที่จะถวาย (Ketprom, Interview, December 11, 2016) คตินี้สืบเนื่องมาจากตำนานถ้ำปลา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาที่นี่แล้วมีคนใส่บาตรด้วยปลาปิ้ง เมื่อพระพุทธเจ้ารับบิณฑบาตแล้วไม่ฉันเพราะยังเป็นรูปปลาอยู่ จึงแสดงปาฏิหาริย์ให้ปลาปิ้งตัวนั้นกลับมีชีวิตอีกครั้งหนึ่งแล้วนำไปปล่อยที่ถ้ำแห่งนี้ กล่าวกันว่า ปลาในถ้ำแห่งนี้มีลักษณะแตกต่างจากปลาชนิดอื่น เนื่องจากมีลำตัวคล้ายรอยไม้หนิบบและมองเห็นก้างภายในตัวปลาด้วย จากตำนานนี้จึงทำให้ชาวล้านนาบางท้องถิ่นต้องฉีกเนื้อ สับไข่ ปอกและผ่าผลไม้ก่อนถวายพระพุทธรูป การฉีกเนื้อ สับไข่ ปอกและผ่าผลไม้ก่อนถวายพระพุทธรูปเช่นนี้ เป็นคติสืบเนื่องมาจากพระวินัย¹¹ (Mahachulalongkornrajavidyalaya, 1996) ที่ห้ามภิกษุพราภของเขี้ยวคือตัดต้นไม้หรือเด็ดใบไม้

¹¹ (Vin.7, (Thai Version) 7/250/14) Vinaya - Cullavagga

เมื่อใครจะถวายผลไม้ซึ่งมีเมล็ดขยายพันธุ์ได้ ผู้ถวายต้องทำกับปิยะ คือใช้มีดปอกเปลือก ผ่า และตัดให้ขาดจากกันเป็นท่อนๆ ถ้าไม่มีมีดก็ใช้เล็บมือกรีดให้เป็นรอยเสียก่อนถวายพระสงฆ์ แต่เมื่อชาวล้านนาคิดนี้มาสู่วิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จึงทำลายรูปร่างเดิมคือ มังกรูป ไม่เพียงแต่ผลไม้เท่านั้น ยังรวมไปถึงเนื้อและไข่ก่อนถวายพระพุทธรูปด้วย

ส่วนการอธิบายที่อ้างอิงตำนานถ้ำปลานั้น ทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวของตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่แตกอนุภาคมาสู่ความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในท้องถิ่นที่ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องราวของพระธาตุและรอยพระพุทธรูปเท่านั้น การถวายข้าวแก่พระพุทธรูปในวัฒนธรรมไทเขิน เมืองเชียงตุง มีคติเหมือนล้านนา (Chaotai khuen, Interview, November 28, 2016) คือผ่าผลไม้และหักขนมออกเป็นชิ้นๆ ก่อนใส่บาตรพระพุทธรูป ส่วนเนื้อไม่นิยมถวาย แต่หากจะถวายก็ให้ยกเว้นเฉพาะเนื้อหมู โดยอ้างมหาปริณิพพานสูตรว่า พระพุทธเจ้าประหารเพราะเสวยเนื้อหมู ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า การตีความ “สุกัมมัททวะ” ที่หมายถึงเนื้อหมูอ่อนสุกอย่างดี ตามนัยหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท คือคัมภีร์สุมังคลวิลาส¹² (Mahamakut Buddhist College, 1991) และคัมภีร์ปรมัตถทีปนี¹³ (Mahamakut Buddhist College, 1991) นั้นค่อนข้างมีอิทธิพลต่อแนวคิดของชาวพุทธในกลุ่มชาติพันธุ์ไทมาก แม้ในล้านนาก็เชื่อว่า พระพุทธเจ้าประหารเพราะเสวยเนื้อหมู ดังปรากฏในคำร่ำพระเจ้าเปือยเมืองฝางของนายตาคำ ชัยวินา ศิลปินล้านนา และตำราลักษณะพระเจ้า ฉบับวัดธาตุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แต่ชาวล้านนาก็ยังคงถวายเนื้อหมูแก่พระพุทธรูปตามปกติ

การถวายข้าวแก่พระพุทธรูปนั้น เป็นการถวายอุปัฏฐากอีกอย่างหนึ่งแก่พระพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ จะเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์โลกทุกวัน ซึ่งเป็นหนึ่งในกิจปุเรกัต ส่วนข้าวและอาหารที่ถวายก็เป็นสิ่งที่ชาวบ้านรับประทานในชีวิตประจำวัน คือชาวบ้านรับประทานอาหารอย่างไร ก็ถวายพระพุทธรูปอย่างนั้น โดยไม่ได้จัดทำอาหารให้แตกต่างจากวิถีชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างใกล้ชิดในวิถีของชาวบ้าน ไม่ใช่สิ่งไกลตัวที่ไม่สามารถสัมผัสได้อย่างสนิทใจ

4. การถวายเครื่องห่มพระพุทธรูป

สภาพภูมิอากาศล้านนามี 3 ฤดูกาล ได้แก่ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน เมื่อถึงแต่ละฤดูกาล ชาวล้านนาจะมีแนวปฏิบัติพระพุทธรูป คือฤดูหนาวซึ่งมีอากาศหนาวเย็น ชาวล้านนาเชื่อว่า เมื่อพระพุทธรูปสัมผัสอากาศเช่นนี้แล้ว ย่อมมีความรู้สึหนาวเย็นเหมือนคนทั่วไป จึงถวายผ้าจีวรห่มคลุมทั้งองค์ ยกเว้นพระศอกกับพระเศียรเท่านั้น โดยห่มจากข้างหน้าไปข้างหลัง ส่วนฤดูร้อนและฤดูฝนมีอากาศสบาย จึงถวายผ้าอังสะห่มเฉียงบ่าแทน

¹² (DA.2, (Thai) 2/1/408) Dīghanikāyaṭṭhakathā (Sumanāgalavilāsinī) 1 - 3

¹³ (UdA., (Thai) 1/3/737 - 738) Khuddakanikāyaṭṭhakathā Udānavajjanā (Paramatthadīpanī)

ภาพที่ 7 การห่มผ้าจีวรแบบคลุมพระประธานในวิหารไทลื้อ
เมืองสิบสองพันทนา ประเทศจีน
ภาพโดย Phra Nakorn Paññāvajiro, 2011

ภาพที่ 8 การห่มผ้าแบบเฉียงป่าพระเจ้าล้านทอง
ในโขงพระเจ้า วัดพระธาตุลำปางหลวง
ภาพโดย Phra Nakorn Paññāvajiro, 2017

การถวายเครื่องห่มพระพุทธรูปนี้ พบในกลุ่มชาติพันธุ์ไทโดยทั่วไป ส่วนมากเป็นผ้าจีวรที่มีสีตามที่พระสงฆ์ในท้องถิ่นนั้นๆ ใช้เหมือนกัน แต่ไทยสยามจะเปลี่ยนเครื่องทรงแบบกษัตริย์ที่มาจากทองคำและอัญมณีชนิดต่างๆ ให้แก่พระแก้วมรกต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองอย่างเป็นทางการ โดยมีพระมหากษัตริย์เสด็จเปลี่ยนทั้งสามยุคกาล จัดเป็นพระราชพิธีสำคัญระดับประเทศ

นอกจากนั้น ชาวล้านนายังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศหนาวเย็นกับคติการถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูป คือการจุดกองฟืนถวาย ณ บริเวณที่โล่งแจ้งหน้าวิหารในยามดึก เพื่อให้พระประธานในวิหารได้รับความอบอุ่นจากแสงไฟ ชาวล้านนาเรียกว่า “ประเพณีทานหลัวหิงไฟพระเจ้า” ส่วนชาวไทยใหญ่เรียกว่า “ปอยสุมหลัว” นิยมจัดในช่วงเดือน 4 เหนือ ตรงกับช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม

การห่มผ้าและก่อกองไฟถวายแก่พระพุทธรูปนี้ เป็นคติที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะภูมิอากาศในท้องถิ่นที่เชื่อว่าพระพุทธรูปย่อมมีความรู้สึกทางกายภาพตามสภาพภูมิอากาศ ส่วนการถวายเครื่องทรงแบบกษัตริย์ให้แก่พระแก้วมรกตของไทยสยามนั้น สะท้อนแนวคิดแบบจักรวาทิน ที่ถือว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าผู้มีอำนาจเหนือจักรวาล ทั้งอำนาจแบบโลกียะและอำนาจแบบโลกุตระ โดยสัมพันธ์กับแนวคิดว่า กษัตริย์คือภาคหนึ่งของพระพุทธเจ้า คตินี้อาจสืบทอดมาจากชาวพม่าที่นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง เรียกว่า “พระปางปราบพญาชมพูบดี” ตามตำนานเล่าว่า พญาชมพูบดีเป็นกษัตริย์ที่ไม่ตั้งมั่นในธรรม เทียวรุกรานพระเจ้าพิมพิสาร พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตปราสาทและบัลลังก์ที่งดงามอลังการเพื่อข่มพญาชมพูบดีจนยอมสยบและออกผนวช (Theerawat and Others, 2008: 32) คตินี้จึงถูกแปลงมาสู่พระพุทธรูปทรงเครื่อง บางแห่งเรียกว่า “พระเจ้าจักรพรรดิ” เพื่อตอกย้ำสถานภาพที่อยู่เหนืออำนาจทั้งปวง

5. การถวายเตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์พระพุทธรูป

ภายในวิหารล้านนามีแท่นบรรทมหรือเตียงนอนทำด้วยไม้ขนาดพอประมาณ ตั้งอยู่ข้างแท่นพระประธาน บนเตียงนอนจะปูพูก (ผ้าสะลี) และคลุมผ้าปูที่นอน (ผ้าหลบ) ผ้าห่ม และหมอน พร้อมด้วยสิ่งของใช้บางอย่าง เช่น กระโถน คนโท บาตร พัด ถาดพร้อมถ้วยและช้อน เป็นต้น เชื่อว่าในตอนกลางคืน พระพุทธรูปจะเสด็จลงจากแท่นแล้วบรรทมพักผ่อนพระวรกายบนเตียงนี้ เมื่อตื่นบรรทมแล้วก็จะเสด็จประทับนั่งบนแท่นแล้วด้วยพระอิริยาบถเดิม นอกจากนั้นยังมีเครื่องท้าวหรือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 อย่าง ได้แก่ เฟิงฉัตต์ (ฉัตร) พัดคำว (พัดโบก) จาวมอ (จามร) ละแ-บังวัน (บังสุรย์) และไม้เท้า-ไม้วา (ธารพระกร) ซึ่งเป็นเครื่องเทียมยศตั้งไว้ข้างเตียงนอน

ภาพที่ 9 เตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ถวายแก่พระประธานในวิหารล้านนา

ภาพโดย Phra Nakorn Panthāvajiro, 2017

การถวายเตียงบรรทมแก่พระพุทธรูป สะท้อนแนวคิดที่อ้างอิงกับพุทธกิจประจำวันว่า เมื่อถึงปัจฉิมยาม คือเวลาจวนสว่าง พระพุทธรูปย่อมต้องการพักผ่อนอิริยาบถ เมื่อถึงเวลาเช้าตรู่จะตื่นบรรทมแล้วประทับนั่งบนแท่นแล้วเพื่อตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ส่วนการถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันเป็นเครื่องเทียมยศนั้น เป็นการตอกย้ำสถานภาพของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นเชื้อสายกษัตริย์ แม้จะเสด็จออกผนวชแล้วก็ตาม

ดังนั้นเตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ จึงเป็นเครื่องสักการะอย่างหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ในวิหารล้านนา แม้ในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปก็ต้องมีเตียงบรรทมและเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นเครื่องสักการะสำคัญอย่างหนึ่งในพิธี

6. การถวายสิ่งของแด่พระพุทธรูป

วัฒนธรรมล้านนามีจารีตในการถวายสิ่งของแด่พระพุทธรูป โดยถือว่าการถวายทานให้พระพุทธเจ้า สิ่งของที่ถวายนั้น ทางวัดจะเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนรวม หรือ “ของหน้าหมู” สำหรับนำไปใช้ในกิจกรรมของวัด โดยมีคณะกรรมการวัด ประกอบด้วยเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ ในอดีต กษัตริย์ ชนชั้นสูง และผู้มีฐานะดี เมื่อได้สร้างหรือเกิดความศรัทธาพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่ง ก็จะถวายการอุปถัมภ์พระพุทธรูป

ด้วยทรัพย์สินอย่างใดอย่างหนึ่ง ภาษาไทยกลางเรียกว่า “กัลปนา” แต่ในภาษาล้านนาเรียกต่างกันไป ตามลักษณะสิ่งที่ถวาย ดังที่อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้รวบรวมดังนี้ (Wichienkheiw, 2001: 101-119)

นาพระเจ้า คือพื้นที่นาที่ถวายเป็นสมบัติของพระพุทธรูป ชาวบ้านอาจขอเช่าทำนาแล้วให้ผลตอบแทน ด้วยผลผลิตคือข้าวหรือเงินเป็นรายไต่ของวัด

ข้าพระเจ้า คือข้าทาสซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ถูกจัดถวายให้ดูแลปฏิภากพระพุทธรูป ถ้าจัดถวายแก่พระธาตุ เรียกว่า “ข้าพระธาตุ” บางที่จัดถวายให้ดูแลรักษาทั้งพระพุทธรูปและพระธาตุก็เรียกรวมกันว่า “ข้าวัด” บางแห่งถ้าภักษัตริย์เป็นผู้ถวายข้าทาส ก็จะได้รับอภิสิทธิ์ไม่ให้ถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานอย่างอื่น ไม่ถูกเก็บภาษี สวนไร่ ไม่ถูกเกณฑ์ไปทำศึก แม้คราวที่บ้านเมืองแพศาก็จะไม่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย ถ้าผู้ใดละเมิดก็จะ ต้องคำสาปแช่งที่ปรากฏในจารึกกัลปนานั้นๆ

สวนพระเจ้า คือพื้นที่สวนหมาก และพื้นที่สวนป่าที่จัดถวายแก่พระพุทธรูป

หมู่บ้านพระเจ้า คือชาวบ้านและผลประโยชน์ในหมู่บ้านที่จัดถวายแก่พระพุทธรูป

ทรัพย์สินที่เป็นสวนและนาของวัด เมื่อมีคนในชุมชนตกทุกข์ได้ยาก สามารถขอเช่าที่นาและยืมเงิน พระพุทธรูปได้ โดยมีคณะกรรมการวัดคอยกำกับดูแล เมื่อชำระคืนก็ชำระเพียงทุนที่ยืมไป หรืออาจเป็นผลผลิต ค่าเช่า ภาษี อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่ชุมชนจะตกลงกัน แต่ถ้าใครยืมเงินพระพุทธรูปแล้วไม่มีคืน จะมอบตัว เป็นข้าทาสถวายอยู่ปฏิภากพระพุทธรูปแทน เรียกว่า “ข้าเงิน” หรือ “คนเงิน”

ปัจจุบันการถวายทรัพย์สินแก่พระพุทธรูปเช่นนี้ได้สูญไปหลังจากที่ล้านนาถูกผนวกดินแดนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม แต่ก็ยังปรากฏร่องรอยของจารีตนี้หลงเหลืออยู่ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่

ประเพณีทานข้าวใหม่ หรือ ทานข้าวล้นบาตรเมื่อชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จะยังไม่รับประทาน ข้าวใหม่นั้นก่อน แต่จะแบ่งข้าวใหม่ส่วนหนึ่งไปถวายทานร่วมกันที่วัด ได้แก่ ข้าวเปลือก 1 กระบุง ข้าวสาร 1 ทะนาน ข้าวที่ได้จากการถวายทานครั้งนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนหนึ่งเก็บไว้สำหรับให้พระภิกษุสามเณร จัน และอีกส่วนหนึ่งแบ่งออกจำหน่ายเพื่อนำเงินมารวมกับเงินวัดที่สะสมไว้

ประเพณีการทานสลากภัต เมื่อทางวัดจัดงานทำบุญสลากภัต แต่ละครอบครัวจะถวายสลากภัตชุดหนึ่ง แก่พระพุทธรูปและพระธรรม เรียกว่า “สลากพระเจ้า” ถ้าหากถวายเส้นสลากภัตให้พระสงฆ์แต่ละรูปจนครบ ทุกรูปแล้ว สลากที่เหลือจะนำมาถวายพระพุทธรูป เรียกว่า “เอาเข้าพระเจ้า” คือนำสลากภัตชุดนั้นถวายแด่ พระพุทธรูป แล้วคณะกรรมการวัดจะนำเงินและวัตถุสิ่งของที่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัดหรือเป็นสมบัติส่วนรวม

เมื่อชุมชนมีการทำบุญทั้งในวัดและนอกวัด ชาวล้านนาถือคติว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จเป็นประธานใน พิธีงานบุญนั้นๆ ก็จะจัดสังฆทานส่วนหนึ่งถวายพระพุทธรูป เรียกว่า “สังฆ์พระเจ้า” หรือ “กัณฑ์พระเจ้า” โดยเงินที่เจ้าภาพได้ถวายพระพุทธรูปเรียกว่า “เงินพระเจ้า” นั้น เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะจดลงบัญชี แล้วนำไปรวมกับจำนวนเงินสะสมที่มีอยู่ เรียกว่า “เงินวัด” ส่วนสิ่งของเครื่องใช้จะถูกนำไปใช้ในกิจกรรมของวัด และชุมชน เช่น พัดลม หม้อ กระจกน้ำ ถ้วย ช้อน จาน ชาม เป็นต้น

ภาพที่ 10 การถวายสิ่งของแก่พระพุทธรูปในงานบุญประเพณีวัดบวรค้ำ ตำบลบวรค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพโดย Phra Chatupon Cittasamvaro, 2017

7. พิธีขอมาพระพุทธรูป

พิธีขอมาพระพุทธรูปหรือพระพุทธรเจ้า ชาวล้านนาเรียกว่า “สุมาพระเจ้า” แต่ถ้าขอมาพระรัตนตรัย เรียกว่า “สุมาแก้วทั้งสาม” เป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนาได้ถือประเพณีปฏิบัติตามความเชื่อว่า บางครั้งอาจล่วงเกินพระรัตนตรัยทั้งทางกาย วาจา และใจ เกรงว่าจะเป็นบาปติดตัวไป ทำให้วิญญาณไปเกิดในทุกข์ จึงประกอบพิธีขอมาพระรัตนตรัยทุกวันพระ โดยแต่ละคนนำข้าวตอกดอกไม้รูปเทียนใส่พานรวมกัน แบ่งออกเป็น 3 ส่วน เรียกว่า “ขันแก้วทั้งสาม” มีคนายกหรืออาจารย์วัดจะเป็นผู้กล่าวคำโอกาสขอมาต่อหน้าพระประธานในวิหาร เสร็จแล้วนำพานดอกไม้รูปเทียนนั้นไปประเคนแทนพระพุทธรูป ธรรมาสณ์ และพระสงฆ์

ภาพที่ 11 พานข้าวตอกดอกไม้เรียงลำดับจากด้านในสุด ประกอบด้วยขันแก้วทั้งสาม ขันแก้ว 5 โกฐาก และขันขอศีล

ภาพโดย Phra Nakorn Paññāvajiro, 2017

การขอขมาพระพุทธรูปหรือพระรัตนตรัยครั้งสุดท้ายก่อนจะเสียชีวิต ถือเป็นพิธีกรรมสำคัญ เมื่อผู้ป่วยมีอาการทรุดหนัก มีท่าทีว่าจะเสียชีวิตแน่นอนญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านจะนำพานข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ไปกล่าวขอขมาพระรัตนตรัยต่อหน้าพระประธานในวิหารแทนผู้ป่วย เชื่อว่าผู้ป่วยจะเสียชีวิตอย่างสงบ ไม่มีบาปกรรมติดตัว และวิญญาณจะไปสู่สุคติ นอกจากนั้นยังเป็นสัญญาณให้ชุมชนรู้ว่ากำลังจะสูญเสียสมาชิกของชุมชนไปอีกคนหนึ่ง

นอกจากการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปดังกล่าวแล้ว คัมภีร์โบราณล้านนา ยังได้กล่าวถึงข้อห้ามบางประการที่ไม่ให้ปฏิบัติต่อพระพุทธรูป เชื่อว่า หากผู้ใดละเมิดจะทำให้เกิดความเป็นอัมภมคตแก่ชีวิต ครอบครัว และสังคมโดยรวม เรียกว่า “ชืด” ได้แก่ (Chetthapattanavanich, 2001: 1-155)

1. ห้ามสร้างบ้านสูงกว่าหรือตรงกับสายตาพระพุทธรูปในวิหาร ข้อห้ามนี้สื่อให้เห็นว่า วัดต้องอยู่สูงกว่าบ้าน แม้จะสร้างในพื้นที่ราบเหมือนกัน แต่บ้านต้องไม่สร้างใกล้เคียง ด้วยเหตุนี้จึงนิยมสร้างวัดอยู่บนเนิน ดอยหรือห่างไกลจากหมู่บ้านพอสมควร

2. ห้ามย้ายพระพุทธรูปจากวัดอื่นมารวมในวัดเดียวกัน หรือถ้ามีวัดร้าง ห้ามเอาพระพุทธรูปมารวมในวัดเดียวกัน เพราะผิอารักษ์แต่ละวัดมีฤทธิ์ไม่เหมือนกัน ทำให้ทะเลาะกันได้ ข้อห้ามนี้แสดงให้เห็นคติความเชื่อที่ทับซ้อนกันระหว่างพุทธกับผี แม้วัดจะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพุทธ แต่ก็ยังมีอำนาจของผีที่ดูแลรักษาวัดอยู่ เรียกว่า “เสี้ยววัด” อีกแนวคิดหนึ่ง แต่ละวัดย่อมมีประชาชนในชุมชนคอยดูแลรักษา หากนำพระพุทธรูปจากวัดอื่นมาอยู่วัดเดียวกัน ย่อมทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างประชาชนทั้ง 2 ชุมชนได้

3. ห้ามสร้างหอกลองในวัดสูงกว่าแทนพระประธานในวิหาร ในอดีต แต่ละวัดจะมีหอกลองสำหรับประกอบเป็นสัญญาณแจ้งข่าวสารหรือถวายเป็นพุทธบูชา การสร้างหอกลองสูงกว่าพระประธานในวิหาร ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เพราะทำให้คนประกอบกลองอยู่สูงกว่าพระพุทธรูป เป็นการขาดสัมมาคารวะต่อพระพุทธรูป

4. ถ้าหากส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธรูปแตกหัก ห้ามเอาชิ้นส่วนของพระพุทธรูปองค์อื่นไปซ่อมแซมแทน ข้อห้ามนี้ชี้ให้เห็นว่า ขนาดสัดส่วนของพระพุทธรูปแต่ละองค์ไม่เท่ากัน วัสดุที่สร้างไม่เหมือนกัน และลักษณะพุทธศิลป์ก็แตกต่างกัน เมื่อนำมาซ่อมแซมจึงทำให้ไม่กลมกลืนกัน และไม่ได้สัดส่วนที่สวยงาม

5. สิ่งห้ามแก้ไขพระพุทธรูป 2 อย่าง คือ ถ้ามีพระพุทธรูปองค์เดิมอยู่แล้ว กลับคิดว่าไม่ดี แล้วสร้างองค์ใหม่แทน และถ้ามีพระพุทธรูปขนาดใหญ่แล้วทำให้มีขนาดเล็กลง หรือพระพุทธรูปมีขนาดเล็กแล้วสร้างให้ใหญ่ขึ้น ข้อห้ามนี้ต้องการให้รักษาพระพุทธรูปองค์เดิมไว้ เพราะผ่านพิธีพุทธาภิเษกแล้ว ถือเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์ อีกทั้งยังต้องการรักษาพุทธศิลป์แบบเดิมไว้ เพราะเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ ซึ่งอาจมีประวัติหรือตำนานอธิบายความเป็นมาของพระพุทธรูปองค์นั้นด้วย

6. ห้ามเอาพระพุทธรูปนำหน้าศพที่มีอายุต่ำกว่า 10 ปี ไปป่าช้า

7. ห้ามเอาพระพุทธรูปนำหน้าศพที่เสียชีวิตผิดธรรมชาติหรือตายโหงไปป่าช้า เช่น ถูกอาวุธทำร้าย จมน้ำ ตกต้นไม้ เป็นต้น ยกเว้นคนที่เสียชีวิตแบบธรรมชาติ คือหมดอายุขัยหรือเจ็บป่วยทั่วไป ให้เอาพระพุทธรูปนำศพไปป่าช้าได้

การห้ามเอาพระพุทธรูปนำหน้าศพเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 10 ปี และศพที่ตายผิดธรรมชาติ สะท้อนความคิดว่า ผู้ตายเป็นคนมีกรรมมาก ไม่ได้สั่งสมบุญกุศล จึงมีอายุสั้นและตายอย่างทุกข์ทรมาน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวล้านนาเชื่อในกฎแห่งกรรม มุ่งมั่นทำบุญสร้างกุศล เพื่อให้มีอายุยืนและแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตราย

8. ห้ามคฤหัสถ์บริโภคสิ่งของที่เป็นของพระพุทธรูป (พระพุทธรูป) พระธรรม และพระสงฆ์ ส่วนของที่เลี้ยงผีสามารถบริโภคได้ตามปกติ ข้อห้ามนี้ไม่ต้องการให้คฤหัสถ์มาสร้างปัญหายุ่งยากให้กับวัด ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในชุมชนได้

รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปที่กล่าวมา จะอ้างอิงอยู่กับคติการถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูปตามพุททกิจประจำวัน โดยเฉพาะกิจในปุเรกัตที่กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรูปเจ้านิพพานในยามเช้าตรู่แล้ว ทรงชำระพระสรีระ ล้างพระพักตร์ และบ้วนพระโอษฐ์ จากนั้นครองผ้าจีวร เสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์โลก ในคตินี้ชาวล้านนาได้สร้างวิหารและวัดให้เป็นอาคารสถานที่ประดิษฐานเสมือนเป็นพระคันธกุฎี การถวายน้ำล้างพระพักตร์ แปรงพระหนต์ ผ้าเช็ดพระพักตร์ เครื่องหอม ข้าวและวัตถุสิ่งของแก่พระพุทธรูป เสมือนได้ถวายอุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้านิพพานในแต่ละวัน ส่วนกิจในปัจฉิมยาม เมื่อพระพุทธรูปเสด็จเจริญกรรมแล้วทรงพักผ่อนพระอิริยาบถด้วยสีหไสยาสน์ จากนั้นได้ลุกขึ้นประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ เพื่อตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ในคตินี้ชาวล้านนาได้ถวายเตียงบรรทมแก่พระพุทธรูป เสมือนว่าเป็นที่บรรทมของพระพุทธรูป ส่วนสิ่งต้องห้ามที่มีต่อพระพุทธรูป จะอ้างอิงอยู่กับคติความเชื่อท้องถิ่น ลักษณะการปฏิบัติทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาต่อพระพุทธรูปอย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากคติการสร้างและการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปของชาวล้านนาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป 3 ประการ ได้แก่ 1. พระพุทธรูปเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้า มีบทบาทรักษาความศรัทธาเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ถึง 5,000 ปี ตามแนวคิดที่ปรากฏในตำนานพระแก้วมรกต 2. พระพุทธรูปเป็นสิ่งมีชีวิต ชาวล้านนาจึงถวายอุปัฏฐากเสมือนว่าพระพุทธรูปยังมีพระชนมอยู่และยังปฏิบัติพุททกิจประจำวันเพื่อบำเพ็ญพุทธจริยาแก่สัตว์โลก ดังทัศนะของ Wichienkheiw (2001: 94) ที่กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรูปได้รับความเคารพและเปรียบได้กับพระพุทธรูปเจ้าซึ่งมีชีวิตจิตใจเหมือนคน จึงเป็นที่มาที่ทำให้เกิดความเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งมีชีวิต และ 3. พระพุทธรูปเป็นสิ่งมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สามารถปกป้องรักษาคุ้มครองและอำนวยพรให้ชุมชนและผู้สักการบูชาอยู่ดีมีสุข ปราศจากโรคภัยอันตรายต่างๆ คติการสร้างและการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนา สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของพระพุทธศาสนาจากการตีความตามคัมภีร์มาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม คือ คน ธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติ

แม้พระพุทธรูปจะเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ มีพระธรรมวินัยเป็นสิ่งแทนพระองค์ และมีสังฆนิยสถาน 4 แห่งเป็นสถานที่รำลึกถึงพระองค์ แต่ด้วยการเดินทางของพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่จากอินเดียเข้าสู่ล้านนานั้น ได้ผ่านสถานที่และกาลเวลา (space and time) หลายแห่งและยาวนาน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะแนวคิดวิญญาณนิยม (animism) คือความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ขวัญ วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ กับคติแบบพราหมณ์ สะท้อนให้เห็นว่า แม้พระพุทธศาสนาในล้านนาจะเป็นเถรวาท แต่เป็นเถรวาทที่ปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างแนบแน่น จึงไม่ใช่เถรวาทบริสุทธิ์

บทความนี้ได้นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของชาวล้านนาจากกรณีศึกษาคติการสร้างและการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเท่านั้น ถ้าหากมีการศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของชาวล้านนาในเชิงลึกและรอบด้าน ก็จะทำให้เข้าใจลักษณะพระพุทธศาสนาในล้านนาได้ชัดเจนมากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางวิชาการต่อไป

References

- Anatole Roger, Peltier. (2014). **Ānisaüsa: of Tai Ethnic Group in Mekong and Salween Region (อาณิสสกลุ่มชาติพันธุ์ไทในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและสาละวิน)**. Chiang Mai: Graduate School Chiang Mai Rajabhat University.
- Chaotakhuen, Chuen. Interview, November 28, 2016.
- Chetthapattanavanich, Komnet. (2001). **Khued: Prohibition in Lan Na (ขี้ด : ข้อห้ามในล้านนา)**. (3rd ed.) Chiang Mai: Institute for Social Research Chiang Mai University.
- Dissakul, Subhadaradit. (1991). **Indian Arts (ศิลปะอินเดีย)**. Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- Hongsuwan, Pathom. (2011). **History and myths of the Buddha images in relationship to the social structure and beliefs of the local communities in Northern Thailand (ตำนานพระพุทธรูปล้านนา: พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น)**. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).
- Jangyod, Saangkham. Interview, August 22, 2016.
- Ketprom, Silao. Interview, December 11, 2016.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). **Thai Tipitaka Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Publishing House.
- Mahamakut Buddhist College. (1991). **Tipitaka and Commentaries, Set of 91 Books (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม)**. Bangkok: Mahamakut Buddhist College Printing House.
- Na Nakorn, Prasert. and Tuikheaw, Puangkham. (1994). **The Religious Legendary of Chiang Mai and Chiang Tung (ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง)**. Bangkok: Sak Sopa Printing.
- Prangwattanakul, Songsak. (2008). **Textile Heritage of Tai Lue (มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ)**. Chiang Mai: Department of Thai, Faculty of Humanities, Chiang Mai University.
- Prince Damrong Rajanubhab. (1970). **The Legend Of Buddha Cetiya**. Bangkok: Rung Wattana Printing House.
- Theerawat, Naruemon. and Others. (2008). **Looking Myanmar through the Shwedagon (มองพม่าผ่านชเวดากอง)**. Chiang Mai: Silkworm.
- Valipodom, Srisak. (1994). **Amulets in Siam (พระเครื่องในเมืองสยาม)**. Bangkok: Matichon.
- Wichienkheiw, Aroonrat. (2001). **Buddha Images in Lan Na (พระพุทธรูปในล้านนา)**. Chiang Mai: Tawan Nue Printing House.